

Η δημιουργία του έργου «Ο Καραγκιόζης και οι Βάτραχοι»

Γράφει ο Δημήτρης Λέκκας

Χριστούγεννα 1976. Στο Τρίτο Πρόγραμμα ο Γιώργος Χριστοδουλάκης προτείνει το ανέβασμα τριών διαδοχικών ημίωρων μεσαιωνικών αγγλικών λαϊκών θρησκευτικών «μυστηρίων» σχετικών με τη γέννηση του θείου βρέφους, τα οποία είχε μεταφράσει. Το ένα από τα τρία, τους «Τρεις Μάγους», το αναθέτει μουσικά σ' εμένα και σκηνοθετικά σε ένα νεαρό φοιτητή της Παντείου, τον οποίο είχα γνωρίσει από τον συμφοιτητή του, Σταμάτη Κραουνάκη, τον είχα φέρει στον Χατζιδάκι με το αίτημα να τον δοκιμάσει και, αν κρίνει ότι αξίζει, να του δώσει δουλειές να κάνει: τον Γιώργο Παυριανό. Ο Χριστοδουλάκης του είχε δώσει ένα δοκιμαστικό, με τη Σόφη Μυρμηγκίδου, και τον είχε εγκρίνει με επαίνους. Αυτή θα ήταν η πρώτη του δουλειά.

Τα δύο άλλα τα αναλαμβάνουν ο σκηνοθέτης Κωστής Τσώνος με συνθέτη τον Δημήτρη Μαραγκόπουλο και ο ίδιος ο Χριστοδουλάκης με τον Χρήστο Λεοντή.

Το «μυστήριο» ηχογραφήθηκε με μια διανομή άκρως παράδοξη. Εγώ πρώτος σκέφτηκα κάτι εντελώς ριζοσπαστικό, που ήξερα ότι θα ενθουσιάσει τον Χατζιδάκι. Επειδή ήταν λαϊκό θέατρο, είπα να κάνουμε πλάγια αναγωγή στις ρίζες, και τον αγγελιαφόρο να τον παίζει τεράλη Χατζηαβάτη ο Σπαθάρης, που τον γνώριζα ελάχιστα, αλλά ήταν πατριώτης μου Μαρουσιώτης και άκουγα από κοινούς φίλους μας ότι είναι εξαιρετικά καλός άνθρωπος. Μαζί είπαμε να κάνει και τους τρεις μάγους με διαφορετικές φωνές ο ίδιος. Ο Χατζιδάκις ενθουσιάστηκε, βεβαίως, και κλείσαμε την υπόλοιπη διανομή όλοι μαζί: Ηρώδης η Σαφώ Νοταρά, Παναγία η Ζυράννα Ζατέλη, άγγελος Κυρίου ο Ηλίας Λιούγκος σε μιαν αγγελική ρήση-τραγούδι.

Ένα άλλο εμπόδιο: ο Πανελλήνιος Μουσικός Σύλλογος είχε απεργία. Για ορχήστρα λοιπόν κατέβηκε από τη Θεσσαλονίκη το συγκρότημα Τέχνης. Έτσι, η ενορχήστρωση γράφτηκε με βιέλα, ρεμπέκ, βιόλα ντα γκάμπα, μεσαιωνικό λαούτο, σάλμαϊ, γκέμσχορν, φλάουτα με ράμφος, τσέμπαλλο, μπαγλαμά και μ' ένα αυτοσχέδιο μπάσο φλάουτο, λαξευμένο στον χαρτονένιο κύλινδρο ενός τοπιού υφάσματος.

Θρίαμβος. Ο Μάνος ζητάει από τον Γιώργο Κουρουπό και μας στέλνουν επισήμως έγγραφη επιστολή συγχαρητηρίων, με σφραγίδες και υπογραφές. Έτσι γνωρίσαμε και τον Σπαθάρη, τη γυναίκα του Φανή και τα παιδιά τους Σωτήρη και Μένια. Κολλήσαμε και συνδεθήκαμε για πάντα αδιάρρηκτα.

Μετά από λίγο καιρό, ο Χατζιδάκις αρχίζει να οργανώνει μεγάλες σειρές ζωντανών εκδηλώσεων του Τρίτου Προγράμματος, με πρώτη εκδήλωση, νομίζω, συναυλία της Μαρίζας Κωχ στην Εθνική Πινακοθήκη. Ο θεσμός πετυχαίνει απόλυτα. Ενάμισι χρόνο μετά τους «Τρεις Μάγους», κλείνεται η αίθουσα του Φιλοπρόοδου Ομίλου Υμηττού, με δήμαρχο της πόλης τον Ανδρέα Λεντάκη και, με μεσολάβησή του, πιστεύω, του Πνευματικού Κέντρου του γειτονικού δήμου της Ηλιούπολης. Μας φωνάζει ο Χατζιδάκις και μας ζητάει να κάνουμε «κάτι με τον Σπαθάρη», το οποίο όμως να βάζει βαθιά το χέρι του μέσα στην παλαιά παράδοση του θεάτρου σκιών και να αφήσει εποχή.

Ο Παυριανός, ως παιδί στην Πάτρα, είχε δει πάρα πολύ και καλό Καραγκιόζη, ενώ εγώ, αντίθετα, μεγαλώνοντας στην Κω και στην Κάλυμνο, δεν είχα δει ούτε μια φορά. Συνέλαβε λοιπόν μιαν ιδέα, την οποία ο Χατζιδάκις λάτρεψε: μιαν ενιαία παράσταση με δύο αρχαία δράματα. Το πρώτο θα ήταν μια αρχαία τραγωδία, στην παλιότερη παράδοση των ηρωικών έργων με φιγούρες χαρτονένιες σκαλιστές, και με «αποθέωση» στο τέλος, δηλαδή άνοιγμα του μπερντέ και παίξιμο διαφορετικό με ζωγραφιστές χαρτονένιες φιγούρες. Θα ακολουθούσε μια αρχαία κωμωδία, στην άλλη κάπως μεταγενέστερη κωμωδιακή παράδοση με φιγούρες δερμάτινες χρωματιστές.

Τραγωδία είχε ξαναγίνει διασκευασμένη για θέατρο σκιών, και πρέπει να ήταν ο Οιδίπους Τύραννος, νομίζω από τον Χαρίδημο. Για εμάς, ο Παυριανός διάλεξε την Ιφιγένεια στην Αυλίδα του Ευριπίδη. Από κλασική αττική κωμωδία σώζεται μόνο ο Αριστοφάνης. Είπε να κάνουμε τους Βατράχους. Στρώθηκε στο γράψιμο. Αφενός με την εμπειρία του, αφετέρου με το πηγαίο ταλέντο του, άρχισε να βγάζει ένα κείμενο τζάμι, εντυπωσιακά αυθεντικό καραγκιοζίστικο, τα σχεδιάσματα του οποίου άρεσαν εξαιρετικά και στον Μάνο και στον Ευγένιο.

Και καλά η Ιφιγένεια. Στους Βατράχους, τώρα, τι; Παράδοση νεότερη αριστοφάνεια, με δόκιμες αναγωγές σε τρέχουσες καταστάσεις ως μετείκασμα των ανάλογων αρχαίων, με μιαν εξάρχουσα ποιητική διάσταση του κειμένου, τη συνειδητότητα της οποίας νομίζω οφείλουμε πάνω από όλους, μεταφραστές, σκηνοθέτες και ηθοποιούς, μοναδικά στον Μάνο Χατζιδάκι και στο δικό του ονειρικό αριστοφάνειο όραμα. Ήθελε ο Παυριανός να βάλουμε να διαγωνιστούν δύο πρόσωπα της τότε πραγματικότητάς μας. Έτσι κι αλλιώς, στην Ελλάδα του αιώνιου διχαστικού αταβισμού, πάντα πλακώνονται δύο. Αν όχι τα πρόσωπα τα ίδια, οπωσδήποτε πολυπληθείς μερίδες οπαδών τους, εξ ου και η αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία μέχρι που είχε φτάσει να επινοήσει τον οστρακισμό.

Αλλά ποιοι; Ο Μητσοτάκης και ο Παπανδρέου; Ο Ελύτης και ο Ρίτσος; Λέω, και παίρνω μια σημαντική μερίδα της ευθύνης πάνω μου, λόγω ιδιότητας: ο Μίκης Αισχυλάκης, ο Μάνος Ευριπιδάκης.

Ο Χατζιδάκης εκστασιάζεται με την ιδέα. Λέει όμως: «Ευτυχώς που στο έργο νικάει ο Αισχύλος. Διότι, ως οικοδεσπότης, εγώ, δεν νοείται να είμαι και ο νικητής. Αν νικούσε ο Ευριπίδης, δεν θα το επέτρεπα. Είμαστε τυχεροί, λοιπόν, που τη μάχη θα κερδίσει ο κύριος Θεοδωράκης!».

Ο Παυριανός βάζει πρόλογο και στα δύο έργα τον Χατζηαβάτη, ορντινάντσα και Ξανθία τον Καραγκιόζη, Ιφιγένεια τη βεζυροπούλα. Στους Βατράχους βάζει Ηρακλή τον Σταύρακα, φύλακα του Άδου τον Βεληγκέκα και Πλούτωνα τον Πασά. Ο Σπαθάρης συλλαμβάνει συνειρμικά τον «υπουργό πολιτισμού» κύριο Διόνυσο και τον σχεδιάζει ένα είδος χοντρουλό σιόρ-Διονύσιο. Εμένα μου πέφτει στους ώμους ένα τέρας: όλα πρωτότυπα τραγούδια και μουσικές, δημοτικότροπα με κλαρίνα στην «Ιφιγένεια», λαϊκοέντεχνα με μπουζούκια στους «Βατράχους», δύο διαφορετικά τραγούδια του Χατζηαβάτη, ένα δικό μου πένθιμο εμβατήριο μπάντας επιταφίου για την «Ιφιγένεια», έναν καινούργιο χορό του Καραγκιόζη σε αντικατάσταση του κλασικού ταταυλιανού και τραγούδια Ευριπιδάκι και Αισχυλάκη, σφραγίδες σατιρικά παρωδημένης τεχνοτροπίας Μάνου και Μίκη.

Αλλά, την εποχή εκείνη δε μασάγαμε. Ήμασταν μικροί και απτόητοι και φρέσκοι, 27 εγώ και 21 ο Παυριανός, και δε συναισθανόμασταν ως μέγα βάρος το έργο που φορτωνόμασταν: εκείνος με πολύ Καραγκιόζη στο κεφάλι του, εγώ με ένα απόλυτο κενό. Ευτυχώς, οικονομία της φύσεως.

Και τα τραγούδια, τώρα, ποιος θα τα έλεγε; Ο Σπαθάρης δεν ήταν εννοείται κατάλληλος γι' αυτή τη δουλειά. Έπρεπε να βρεθεί ένα τραγουδιστικό φωνητικό ισόποσο του Σπαθάρη, αν δεν υπήρχε έπρεπε να επινοηθεί, κι αν δεν μπορούσε να επινοηθεί έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλούς τραγουδιστές, ένα για κάθε ρόλο.

Στρώνεται ο Γιώργος στο γράψιμο. Κι εγώ αρχίζω να λαμβάνω στίχους από... την Πολωνία. Τι εννοώ; Ο προκομμένος, επάνω στην τούρλα, φεύγει ταξίδι στην Κρακοβία, όπου θέλει και καλά να δει τα λημέρια του Γκροτόφσκι. Τον φιλοξενεί η φίλη μας Μαρία Παπαγεωργίου, που σπουδάζει εκεί σκηνοθεσία κινηματογράφου, και κάνουν κολλητή παρέα με την ηθοποιό Πέπη Οικονομοπούλου, τέως λιλιπουπολίτισσα. Δέχομαι βραδινά τηλεφωνήματα, κατά τα οποία στίχοι μου υπαγορεύονται διηπειρωτικά. Έξυπνοι πολύ. Εκείνο πια το χορικό των βατράχων, ευθεία παράφραση του «μες στις πόλης το χαμάμ ένα χαρέμι κολυμπά»!

Εκείνες ακριβώς τις ίδιες μέρες συνέπεσε να βρεθώ στο Πνευματικό Κέντρο της Αθήνας στην Ακαδημία, στο παλιό δημοτικό νοσοκομείο. Κάποια έκθεση είχε σχετικά με θέατρο και ήταν μαζεμένοι ηθοποιοί διότι είχαν απεργία. Ο Γιώργος ο Χριστόπουλος μου λέει «να σου συστήσω τον Νίκο Δημητράτο». Τον άνθρωπο εγώ τον ξέρω σαν φτασμένο λαμπρό τραγουδιστή του Ξαρχάκου, μάλλον επικών τόνων. Τον ρωτάω τι δουλειά έχει εκεί και μου λέει, φουσκωμένος από περηφάνεια: «Μα είμαι ηθοποιός. Μαθητής του Κυριαζή Χαρατσάρη! Εσύ, τι κάνεις τώρα στο Τρίτο;». Εξηγώ για τους Βατράχους και μου λέει έτσι απλά μια λέξη: «εγώ». Χωρίς να νοιαστεί, είμαστε γνωστοί, δεν είμαστε, είμαστε μικροί, ποιος, τι... αφού είναι στη μέση Χατζιδάκις και Σπαθάρης, τα άλλα περιτεύουν.

Εκεί λοιπόν αποκαλύπτεται ο αστείρευτος Βόλγας του λαϊκού τραγουδιού, ο άνθρωπος που μπορεί να πει ό,τι θέλει όπως θέλει από όποιο τόνο λάχει, ο τραγουδιστής που δεν υπάρχει. Μου λέει να του μουρμουρίσω δυο τραγούδια, του λέω κάτι νότες από τον Διόνυσο και τον Ηρακλή, παίρνει ένα χαρτί, σημειώνει τη μελωδία σε βυζαντινή ψαλτική παρασημαντική και μου τους ψιθυρίζει: τον ένα κλασικό βαρύτονο και τον άλλο Πρόδρομο Τσαουσάκη. Χωρίς να φεύγει η κοινή προσωπικότητα.

Πάμε στα στούντιο του Τρίτου, ηχογραφούμε πρόζα και μουσική. Στην πρόζα δε μας βγαίνει η φωνή του Σπαθάρη στον Αισχυλάκη και τον Ευριπιδάκι, το λέει ο ίδιος. Με βάζει ο Παυριανός να τους πω εγώ τους ρόλους, επειδή είμαι ολίγον εκ φύσεως μίμος. Στα τραγούδια ο Δημητράτος, με τον ενθουσιασμό μικρού παιδιού αλλά και με το κύρος του απόλυτου βετεράνου, εξαντλεί την εφευρετικότητά του στήνοντας φωνές και πετώντας διάφορες κραυγούλες: τσαχ πιν, άλα τους τα βατραχάκια, βρεκεκέξα βρεϋ...

Ο Σπαθάρης στο μεταξύ σχεδιάζει σκηνικά και φιγούρες. Έχει λαλήσει. Ένα απόγευμα τον βρίσκουμε σπίτι του πνιγμένο στα χαρτιά, δεν του βγαίνουν τα βατράχια λέει, του γίνονται σαν αστροναύτες. «Για να δω», λέω. Με σκέτη αντίληψη γεωμετρίας του δείχνω ένα σχήμα χαλαρά ισοσκελούς τριγώνου, του λέω «γιατί δε δοκιμάζεις να τα κάνεις κάπως έτσι;» Δοκιμάζει, μια χαρά. Το πρόβλημα ελύθη. Τι είχε γίνει τώρα; Εγώ, επειδή δεν είχα ποτέ δει Καραγκιόζη και ήμουν άσχετος, του ιχνογράφησα μια φιγούρα ανφάς, ανύποπτος ότι όλες οι φιγούρες στο ελληνικό θέατρο σκιών είναι προφίλ. Ποιος ξέρει, τίποτα ινδικά ή ταϊλανδέζικα θα είχα δει φαίνεται σε κανένα βιβλίο. Καινοτομία λοιπόν. Κατόπιν πήρε φόρα και μου ζήτησε να ανασχεδιάσω το κεφάλι του Χάρου για να τον βγάλω χαμογελαστό, διότι εκείνού λέει του έβγαине σαν τον Καπετάν Βρικόλακα τρομαχτικός. Τέλος με ρώτησε με τι ρούχα να ντύσει τον Χατζιδάκι. Του λέω:

ένα γκρι χαχόλικο παντελόνι, ένα μπλουζάκι κυπαρισσί και ένα σακάκι από πάνω, καφέ, στο χρώμα της φακής.

Τα τεχνικά δύσκολα, οι μπερντέδες για αλλαγή σκηνικών να είναι δύο και να ανεβοκατεβαίνουν και στο τέλος της Ιφιγένειας να φεύγουν και οι δύο για την αποθέωση, με μίαν εφευρετική αυτοσχέδια πατέντα του Ευγένιου. Πανό, ξύλα, πανιά, σχοινιά, τροχαλίες, καρφιά, καρφίτσες, σφυριά, τανάλιες, πένσες, βίδες, παξιμάδια, κατσαβίδια, συρραπτικά, μια κόλαση.

Στους Βατράχους καρφιτσώνει για Αχερουσία μια σιέλ πάνινη θαλασσίτσα. Του λέω «Ευγένιε, δεν είναι Αχερουσία ετούτη, πιο πολύ σαν Αργοσαρωνικός μοιάζει». Του δείχνω κάτι από αγγεία και του λέω να κόψει μαύρα χαρτονένια μαιανδροειδή καμπύλα κύματα. Λέει «ναι, αλλά θα σκαλίσω εγκοπές και θα τις ντύσω σκούρα μπλε ζελατίνα». Ένα όνειρο.

Έρχονται οι γενικές δοκιμές στον Υμηττό. Ένα σωρό πράγματα, εμείς παίζουμε, θίασος ολόκληρος: ο Σπαθάρης, η Μένια, ο Παυριανός, κι εγώ, άσχετος. Ο μαιτρ μες στην υπερένταση και στα νεύρα, να τρώω σαν παραγιός βεργιές στο χέρι: «πάτα την γμτ κάτω τη φιγούρα, στον αέρα την έχεις πάλι!!!». Χαμόγελο μετά: «βρε, θα σε σκοτώσω και θα με πάνε μέσα για ζωοκτονία». Γέλια. Βάρκα στην Αχερουσία, έξι βάτραχοι, πού να το πούνε τώρα το χορικό με το χαμάμ; Λέει ο Ευγένιος; «Πειράζει να τους βγάλω στον αέρα; Να πετάνε γύρω γύρω;». Ενθουσιάζεται ο Παυριανός: «είναι υπέροχο».

Στο τέλος της σκηνής, όμως, οι ήρωες έχουνε φτάσει στη στεριά και δεν προλαβαίνει στη ροή να γίνει ανεβοκατέβασμα για αλλαγή σκηνικού. Την πατήσαμε. Κοιτάζει ο Σπαθάρης σκεπτικός λοξά προς τα πάνω και λέει «ξαναπάμε πρόβα το τραγούδι και κάντε ό,τι κάνω». Στο τέλος, κάνει και τον ακολουθούμε. Κάθε ένα από τα βατράχια δίνει μια βούτα κάτω σα στούκας, χώνει τον ώμο του κάτω από μια πτυχή της άκαμπτης μαύρης χαρτονένιας Αχερουσίας και κατόπιν όλοι μαζί απογειώνονται ανυψώνοντας τα κύματα στον ουρανό και εξαφανίζοντάς τα τ' αηήλου. «Είδατε; Πάει η θάλασσα στον ουρανό!». Ιδού, εγένετο ξηρά. Πύλη του Άδου, μια βαρειά πόρτα, η ίδια η αεροστεγής πόρτα του στούντιο Ε ηχογραφημένη από τον Τάσο Μεταλληνό.

Έρχεται κόσμος φίσκα. Έρχεται και ο Χατζιδάκις, οικοδεσπότης. Τι φοράει; Μαντέψτε. Ένα γκρι χαχόλικο παντελόνι, όπως η φιγούρα, ένα μπλουζάκι καφέ, στο χρώμα της φακής, και ένα σακάκι κυπαρισσί από πάνω, ανάποδα. Παίζει η Ιφιγένεια, όλα πάνε ρολόι. Γελοιογραφικές στιγμές με την επώνυμη ηρωίδα θηλυκό Μικρό Ήρωα, την Κλυταιμίστρα κουτοπόνηρη ανακατώστρα, τον

Αχιλλέα Ταχίρ, γέλιο και των γονέων με τον ψευδό γέροντα μάντι Κάλλαχαν που δεν του βγήκε η θυσία. Αλλά και στιγμές τρομερής τραγικής έντασης ύψιστης υποκριτικής πυκνότητας ανάμεσα στον αρριβίστα Μενέλαο και στον παγιδευμένο δύστυχο πατέρα Αγαμέμνονα. Δεν έχω ακούσει ποτέ κι από κανέναν ηθοποιό, οσοδήποτε μεγάλο, να αποδίδεται Αγαμέμνονας με τέτοιο τρίσβαθο τραγικό μεγαλείο συντριβής. Στα τραγούδια ο Δημητράτος ωραίος, χαριτωμένος, μπριόζος, αληθινός, όπως θα τον περιμέναμε, στα μέτρα του. Αποθέωση, τελικός χορός, καλαματιανό, πάρα πολύ ωραία.

Μετά οι Βάτραχοι. Γεμίζει ο τόπος ξάφνου χρώμα. Εκεί γίνεται του πανζουρλισμού. Έχουν όλοι πάθει απίστευτη πλάκα. Ο Δημητράτος έχει κεντήσει, κάθε τραγούδι και ένας σταθμός. Τελικός χορός, τόλμημα μέγα και πρωτοφανές για θέατρο σκιών: όχι καλαματιανό ξανά, αλλά ένας αρχαιοπρεπέστατος ποντιακός κυκλικός ανάπαιστος, στιλ μαντηλάτος / λετσίνα, με φιλολογικά τεκμηριωμένες προσωδιακές ιδιομορφίες. Βλέπετε, εμείς, Έλληνες μουσικοί, ξέρουμε όχι μόνο τα ωδειακά αλλά και την παράδοση. Αποθεωνόμαστε. Ο Χατζιδάκις δικαιωμένος, να γελάνε και τ' αυτιά του. Περιεργάζεται τρυφερά και θωπευτικά τη φιγούρα του. Δεν ξέρω τι άλλα είπε στον Σπαθάρη και στον Παυριανό, τον άκουσα πάντως να λέει: «Απόψε έζησα μια στιγμή απόλυτης θεατρικής μαγείας, που όμοιές της έχω ζήσει άλλες τρεις φορές σε όλη μου τη ζωή, τις δύο στον Κουν: όταν οι βάτραχοι ανέβασαν και χάθηκε το νερό στον ουρανό, καθελώθηκα, έχασα την αίσθηση του κόσμου.». Σ' εμένα είπε «έλα να σου πάρω μια συνέντευξη για το Τρίτο».

Πήγα σπίτι του. Με ρώτησε πολλά. Ευχαρίστησε για την τιμή να παραλληλίσουμε τον Μίκη κι εκείνον με τέτοια μεγέθη σαν τον Αισχύλο και τον Ευριπίδη. Μου είπε ότι ήταν génial να αντικαταστήσουμε τους ποιητές με συνθέτες σε ένα έργο τόσο μουσικό. Απάντησα, μειδιώντας, ότι ο Αισχύλος και ο Ευριπίδης ήταν συνθέτες. Γέλασε. Με ρώτησε γιατί το τραγούδι του Διόνυσου έχει χρώμα Άπω Ανατολής και είπα ότι μου έμοιασε σαν διπλωματική αποστολή σε χώρα εξωτική. Ξετρελάθηκε με το τραγούδι του Ευριπιδάκι. Είπα ότι κάθησα και άκουσα σερί 15 δίσκους του και προσπάθησα να χωρέσω όλα του τα κόλπα μέσα σε ένα τραγούδι. Τέλος είπε: «η ερμηνευτική εκφραστική γκάμα του κυρίου Δημητράτου δεν έχει όρια... και, αν έχει, εγώ τουλάχιστον δεν μπορώ να τα διακρίνω».

Γίνεται ένας χαμός με το έργο. Ο κ. Μάκης Μάτσας καλεί τον Σπαθάρη και του ζητάει να το κυκλοφορήσει. Πάμε στη MINOS και συμφωνούμε τον πρώτο μας δίσκο. Την παραγωγή την αναθέτει σ' ένα νεόκοπο νεαρό συνεργάτη του

παραγωγό με όρεξη και ιδέες, τον Ηλία Μπενέτο, που την ίδια περίοδο προετοιμάζει και τον πρώτο mainstream δίσκο του Νικόλα του Άσιμου, με συμμετοχές της Αλεξίου και του Παπακωνσταντίνου. Μας κλείνει το Columbia με ηχολήπτη τον Στέλιο Γιαννακόπουλο, που πριν ηχογραφούσε τον Χατζιδάκι και μετά θα ερχόταν και στο Τρίτο. Η εταιρία δίνει επαρκή χρήματα για μια καλή αυτή τη φορά ηχογράφιση της μουσικής.

Ένα ωραίο πρωί εμφανίζομαι στον Περισσό με ένα ντοσιέ πάρτες, τις μοιράζω με ύφος σπουδαιοφανές στους μουσικούς, ανεβαίνω στο πόντιουμ, υψώνω τη μπαγκέτα και ετοιμάζομαι να τους διευθύνω, όπως ακριβώς έχω μάθει από τον δάσκαλό μου Chauncey Kelley, μαθητή του Arturo Toscanini. Ο Δημήτρης Βράσκος, ο Νίκος Τάτσης, ο Τάσος Διακογιώργης, ο Θύμιος Παπαδόπουλος, ο μόνιμος Βασίλης Ηλιάδης, ο Δημήτρης Παπαδημητρίου, ο Παναγιώτης Στέφος, ο Νίκος Τσεσμελής, ο Αντώνης Κουλούρης... Οι τεχνικοί του στούντιο και ο Μπενέτος ψιλοχαχανίζουν. Πάω στο κοντρόλ. «Κύριε Στέλιο, κάτι έχουν αυτοί και δεν μου το λένε...». Μου λέει με το γνωστό υπαινικτικό υπομειδιάμά του: «Μάλλον επειδή τους ηχογραφείς όλους μαζί. Ε, όσο να 'ναι, έχουμε ένα θέμα διαχωρισμού των καναλιών. Σου το έχω γεμίσει παραβάν, αλλά το τρομπόνι θα περάσει παντού, τι να σου κάνω πια κι εγώ;». Μένω κάγκελο. Ψελλίζω αποσβολωμένος: «Τι, δηλαδή, να τους ηχογραφήσω χώρια;». «Ε, τέτοιες ηχογραφήσεις μόνο σε κλασικά κάνουμε πια». «Τι μου λέτε, κύριε Στέλιο, ο Χατζιδάκις έτσι δεν ηχογραφεί; Αφού έχω έρθει σε ηχογραφήσεις του, με σας, εδώ μέσα!». «Καλά, άσε το Μάνο.» Μωρέ τι μου λέει αυτός; Να αφήσω το Μάνο;

Μαύρη ιδέα δεν είχα ο καημένος ότι οι δίσκοι είχαν πάψει προ πολλού να ηχογραφούνται έτσι. Έλα όμως που τον τελειώσα όλο τον όγκο σε μόλις επτά (7) ώρες, εκτός από κάτι συμπληρωματάκια που απέμεναν, να 'ρθει π.χ. άλλη μέρα ο αλησμόνητος Πάσπας με τη φουσαρμόνικα, να παίξω εγώ τις φλογέρες μου! Κι ο Δημητράτος, άλλο οπλοπολυβόλο. Όλα μονορούφι σε χρόνο dt.

Στη μείξη της μουσικής, μας ρωτάει ο κύριος Στέλιος για το τραγούδι του Αισχυλάκη, και του λέμε να ακούγεται σαν τις παράνομες κασέτες του Μίκη επί χούντας με τα "Τραγούδια της Ζάτουνας". Και του Ευριπιδάκι; «Εσείς ξέρετε, ντε, εσείς τον ηχογραφείτε, όπως σας τα ζητάει εκείνος.». Τον λούζει κρύος ιδρώτας και παθαίνει ηθικό κλακάζ. «Δε μπορώ, δε γίνεται! Αυτά που μου ζητάει ο Μάνος, ο φίλος μου, για να του αναδεικνύω τη μουσική του, θα σας τα βάλω τώρα στον δικό σας δίσκο για να τον σατιρίσετε; Πάει;;; Είναι σωστό;;;». Τότε μόνο πείστηκε, όταν του είπαμε «πάρτε τον, καλέ, στο τηλέφωνο να σας πει κι ο ίδιος ότι έτσι το θέλει και το γουστάρει»!

Είναι και οι πρόζες. Λέει η παραγωγή και τις κάνει αυτή τη φορά όλες ο Σπαθάρης. Ζητάει την ταινία ο Μάνος. Ακούει πώς αποδίδει ο Ευγένιος τον ίδιο και δεν του αρέσει καθόλου. Κάτι τον ενοχλεί, κάτι τον ζορίζει, δεν ξέρω. Μας λέει «αυτό δεν το είχαμε έτσι, γιατί το αλλάξατε;». Λέμε πως έτσι είναι μάλλον η φιλοσοφία ενός δισκογραφημένου έργου Καραγκιόζη. Κουνάει το χέρι του με εκείνο το χαρακτηριστικό όχι, όχι, και λέει στον Παυριανό «πείτε στον κ. Μάτσα ότι σας δίνω το στούντιο Ε και τον κ. Μεταλληνό, να ξαναηχογραφήσετε όλες τις πρόζες». Γυρνάει σ' εμένα. «Σε παρακαλώ, αγόρι μου, τη δική μου φωνή θέλω να τη μιμηθείς εσύ.»

Ευχαρίστως, εννοείται. Αλλά εγώ τη φωνή του Μίκη δεν θέλω να την κάνω. Άλλο για τις παραστάσεις, άλλο ο Μάνος που τον έχω ζήσει χρόνια. Με τον Μίκη δεν στέκει. Επικοινωνώ με τον Μπενέτο και του λέω ότι θα κάνω τον Ευριπιδάκι εγώ, αλλά τον Αισχυλάκη ποιος; «Κλείσε και θα σε ξαναπάρω σε λίγο.». Με ξαναπαίρνει. Λέξεις δύο: «Αχιλλέας Θεοφίλου.». Χαχά, πέφτουμε κάτω από τα γέλια. Έρχεται ο Αχιλλέας στο Ε, δεν το συζητάμε, εξαιρετικός, δεν θέλει να μπει το όνομά του στα κρέντιτ. Δεν βάζω ούτε το δικό μου.

Αλλάζουμε και το τέλος, αφού δεν είναι πια οικοδεσπότης ο Μάνος. Το κάνουμε πιο κωμικό και, με ένα δραματουργικό τέχνασμα, ο Παυριανός δεν βγάζει κανέναν από τους δύο συντελικό νικητή.

Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1980 με μακέτα του φίλου μας γραφίστα Κώστα Κάτσουλα. Έγραψα και τα γράμματα στο εξώφυλλο εγώ, α λα μανιέρ ντε Σπαθάρ. Ακολούθησαν πολλές παραστάσεις εδώ, στα φεστιβάλ, στον Ζυγό, στο Παρίσι, στην Κοπεγχάγη, στη Νέα Υόρκη, ούτε ξέρω. Δέσαμε αξεδιάλυτα με τον Σπαθάρη, ίδια στάνταρ ομάδα, κάναμε μετά τον άμμο της θάλασσας.

Παίρνω τον δίσκο παραμάσχαλα και πάω ντογρού στο σπίτι του Μίκη στην Ακρόπολη. Πρώτη φορά τον βλέπω από τόσο κοντά. Να τος, λοιπόν, ο αιώνιος εχθρός, ο στρατάρχης του αντίπαλου στρατοπέδου. Ακούει με προσήλωση και με χαρά, αλλά ψύχραιμος. Χαμογελαστός. Με αγάπη. Ανασαίνοντας κάθε φράση και μετρώντας κάθε μέτρο μουσικής. Μου χαρίζει καμπόσα βιβλία του με μιαν αφιέρωση που λέει «στον άξιο συνεχιστή της έντεχνης λαϊκής μουσικής». Καθώς βγαίνω να φύγω φορτωμένος, με ξεπροβοδίζει με ένα από εκείνα τα αμίμητα σκασίματα χιούμορ θεοδωρακικού, που εμείς, του άλλου στρατόπεδου, δεν τα ξέραμε: «έτσι όπως ακούγεται το κείμενό σας, είναι σα να με λέτε... ο Σκυλάκης».

Αυτό μου το αφηγήθηκε η Φανή, η Σπαθάραινα. Πήγαινε να πρωτοξεκινήσει η δουλειά. Ο Σταύρος ο Κουγιουμτζής, κουμπάρος του Σπαθάρη και συνεργάτης του σε μια παράσταση παλιότερα στο ΚΘΒΕ, του πρότεινε να κάνει εκείνος τη μουσική. Ο Σπαθάρης, ζορισμένος, είπε ότι η παραγγελία έχει έρθει με μουσικό, έναν Δημήτρη Λέκκα, Μαρουσιώτη, 27 χρονών. Ο Κουγιουμτζής είπε «Ευγένιε, κρίμα, δε μπορεί να το κάνει αυτό το πράγμα ένα παιδί». Μετά ο Κουγιουμτζής το άκουσε τελειωμένο. Λέει τότε του Σπαθάρη: «Δεν το φανταζόμουν, αυτός ο μικρός σου έκανε σπουδαία μουσική. Δεν είμαι σίγουρος αν εγώ θα μπορούσα τελικά να σου την είχα κάνει τόσο καλή όσο αυτός.» Αχ, Κύριε Σταύρο, πόσες λίγες μεγάλες ψυχές περιφέρονται στο κωλοεπάγγελμα αυτό που να λένε τέτοια...

Ο Νίκος ο Δημητράτος, από μια ξώφαλτση συγκυρία, βρέθηκε με δυο πιτσιρικάδες, και μπήκε σε ένα χορό πάρεργο στη δική του καθεστηκυία τραγουδιστική πορεία. Μας λατρεύει όλα αυτά τα χρόνια, όμως, διότι μόνο μ' εμάς ξεδιπλώθηκαν σε μεγάλο εύρος οι ικανότητες και το υποκριτικό μεράκι του. Μετά θα ερχόταν και θα έλεγε όλους τους ήρωες του θεάτρου σκιών, θα γινόταν ο μέγας και απόλυτος άρχων τραγουδιστής του θεάτρου σκιών, θα κατακυρωνόταν ως το ιστορικό ισόποσο του Σπαθάρη στο τραγούδι. Άξιος, πανάξιος, κυριολεκτικά μοναδικός.

Η παράσταση παίχτηκε στο Ζάππειο το 2008 στις γιορτές για τα 70 χρόνια της Ελληνικής Ραδιοφωνίας. Τριάντα χρόνια μετά τον Υμηττό. Από τύχη αγαθή, μαγνητοσκοπήθηκε. Και, κατά τραγική συγκυρία, είναι η τελευταία μαγνητοσκοπημένη παράσταση του Σπαθάρη. Κυκλοφόρησε σε dvd στο φευ μεταθανάτιο αφιέρωμα της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ για τον Σπαθάρη. Παίζαμε πάλι πίσω από τον μπερντέ ο Ευγένιος, η Μένια, ο Παυριανός κι εγώ. Όπως πάντα. Στην πρώτη σειρά καθόταν ο Λευτέρης Παπαδόπουλος με τη γυναίκα του, τη Ραία Μουζενίδου, και γέλαγε αδιάκοπα ηχηρά καθ' όλη τη διάρκεια. Πίσω του, στη δεύτερη σειρά, ο Νίκος Δημητράτος. Αυτός, πάλι, από την αρχή μέχρι το τέλος, έκλαιγε.

Τώρα το έργο θα το παίζει πια ο μαθητής και βοηθός του Ευγένιου και νέος κορυφαίος σπαθαριστί καραγκιοζοπαίχτης, ο Γιάννης Νταγιάκος.

Ακαδημαϊκά ο ρόλος των έργων είναι υπερβατικά ιστορικός. Έχω στήσει και διδάξει επί χρόνια θεωρία πολιτισμού στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Κάτι αυτό, κάτι η χρονική απόσταση, δύναμαι πλέον να το βλέπω αντικειμενικά. Εκείνη η διττή παράσταση τότε, μαζί με την Ιφιγένεια στην Αυλίδα, επαναπροσδιόρισε άπαξ και οριστικά τον ρόλο της μουσικής στο θέατρο σκιών, μέγα εθνικό κεφάλαιο του νεοελληνικού αστικολαϊκού πολιτισμού, σε συνέργεια με έναν αυθεντικό του φορέα, περνώντας την μάλιστα ακαριαία στους συνθέτες και στην «έντεχνη» σχολή. Επιτέλεσε αιφνίδιο πολιτισμολογικό σημείο οξείας καμπής στον εθνικό ζωτικό κορμό του νεότερου αστικού λαϊκού πολιτισμού. Μ' αυτήν εφελτήριο μπορώ να κοιτάζω τους φοιτητές μου στα μάτια και να τους λέω «κάποτε, σε ένα απώτερο παρελθόν, δεκαετίες πριν, υπήρξα ιστορικό πρόσωπο»...

Ψιλοκακεντρεχής ατάκα του Χατζιδάκι προς εμένα, αργότερα, όταν τα είχαμε ψυχράνει επειδή δεν έγραφα ό,τι και όπως εκείνος θεωρούσε ότι είχα χρέος να γράφω, όταν με άλλα λόγια με θεώρησε παραστρατημένο: «Δημήτρη Λέκκα, το μεγαλύτερο ταλέντο σου είναι η παρωδιά!».

Δημήτρης Λέκκας